

KS. JANUSZ CZERSKI

ANALIZA LINGWISTYCZNA PRZYPOWIEŚCI O NIEMIŁOSIERNYM DŁUŻNIKU (Mt 18,23-35)

Od XIX w. w egzegezie naukowej powszechnie przyjęła się metoda historyczno-krytyczna, która bada historię tekstu od chwili jego powstania aż do momentu ostatecznej redakcji. Składa się na nią pięć kroków metodycznych: krytyka tekstu, krytyka literacka, krytyka formy (*Formgeschichte*), krytyka tradycji i redakcji¹. Krytyka tekstu zmierza do ustalenia możliwie najbardziej autentycznego tekstu. Krytyka literacka bada jednostki literackie określonego tekstu, ich wzajemny związek oraz pyta o źródła. Krytyka formy określa znowu literacką formę tekstu oraz jego osadzenie w życiu (*Sitz im Leben*). Krytyka tradycji interesuje się następnie przedliteracką historią tekstu biblijnego, szuka jego źródeł w ustnej tradycji². Wreszcie krytyka redakcji bada pracę autora włożoną w ostateczną redakcję dzieła, czy tekstu, stara się ustalić jego język i styl oraz koncepcje i teologiczne idee, zgodnie z którymi autor zredagował przekazany mu przez tradycję materiał. Metodę historyczno-krytyczną określa się nazwą „diachroniczna”, od greckiego *δια-χρόνος* – „poprzez czas”.

Metoda diachroniczna pozwala poznać genezę i historię tekstu oraz jego poszczególnych elementów, nie określa jednak ich wzajemnej zależności, czyli

¹ Metodę krytyczno-historyczną omawiają: H. Z i m m e r m a n n, *Neutestamentliche Methodenlehre. Darstellung der historisch-kritischen Methode*, Stuttgart⁷ 1982; J. C z e r s k i, *Wstęp ogólny do Pisma świętego*, Opole 1987; W. E g g e r, *Methodenlehre zum Neuen Testament. Einführung in linguistische und historisch-kritische Methoden*, Freiburg–Basel–Wien 1987; W. S t e n g e r, *Biblische Methodenlehre (Leitfaden Theologie 18)*, Düsseldorf 1987; H. K. B e r g, *Ein Wort wie Feuer. Wege lebendiger Bibelauslegung (Handbuch des Biblischen Unterrichts: Band 1)*, München–Stuttgart 1991; H. L a n g k a m m e r, *Methodologia Nowego Testamentu*, Opole 1991.

² J. K r z y ż a n o w s k i (*Sztuka słowa. Rzecz o zjawiskach literackich*, Warszawa 1972, s. 5) twierdzi, że przekazywany ustnie tekst przedliteracki jest już literaturą.

nie ustala struktury jednostki literackiej jako części większego procesu komunikacyjnego. Zwrócili na to uwagę bibliści francuscy w latach sześćdziesiątych³. Metoda, jaka wychodzi od analizy konkretnego tekstu i jego struktur, bez uwzględniania jego historii, nazywa się metodą „synchroniczną”, od greckiego określenia *συν-χρόνος* – „w jednym czasie”, lub „lingwistyczną”⁴.

Metoda synchroniczna patrzy na tekst jako na jednostkę literacką, która nie ma za sobą procesu genetycznego⁵. Stanowi ona cenne uzupełnienie i poszerzenie metod krytyczno-historycznych. Najszerzej omawia metodę lingwistyczną w egzegezie Nowego Testamentu W. Egger. W jego najnowszym podręczniku metody lingwistyczne poprzedzają metody krytyczno-historyczne⁶. Natomiast w podręczniku H. Langkammera⁷ metody krytyczno-historyczne wyprzedzają metodę lingwistyczną.

Analizę lingwistyczną poprzedza przygotowanie tekstu oraz właściwe odgraniczenie go od kontekstu, w jakim się znajduje⁸. Samo badanie tekstu w aspekcie synchronicznym przeprowadza się zasadniczo w trzech etapach⁹. Pierwszy etap stanowi analiza syntaktyczna, jaka zajmuje się badaniem kształtu językowego określonego tekstu oraz relacjami, jakie zachodzą pomiędzy poszczególnymi elementami językowymi (znakami) niezależnie od ich znaczenia¹⁰. W drugim etapie następuje analiza semantyczna, która określa znaczenie poszczególnych znaków językowych¹¹, bada relacje

³ R. B a r t n i c k i, *Ewangelie w analizie strukturalno-semiotycznej*, Warszawa 1992, s. 11nn; t e n ż e, *Strukturalizm i semiotyka w badaniach nad Ewangeliąmi*, RBiL 45(1992) 7n.

⁴ Określenie „lingwistyczna” wśród uczonych francuskich odnosi się do wszystkich dziedzin wiedzy o języku, podczas gdy uczeni niemieccy określali w ten sposób wyłącznie badania strukturalistyczne. Współcześnie, pod wpływem międzynarodowej terminologii również językoznawcy niemieccy przez termin „lingwistyka” rozumieją wszelkie badania językowe. Por. H. P e l z, *Linguistik für Anfänger (Kritische Wissenschaft)*, Hamburg¹⁰ 1992, s. 23-24.

⁵ L a n g k a m m e r, *Metodologia*, s. 127.

⁶ *Methodenlehre*, j.w.; Podobnie M. T h e o b a l d, *Der Primat der Synchronie vor der Diachronie als Grundaxiom der Literarkritik. Methodische Erwägungen an Hand von Mk 2,1-17/ Mt 9,9-13*, BZ 22(1978) 161-186.

⁷ *Metodologia*, j.w.

⁸ Tamże, s. 127.

⁹ W. E g g e r (*Methodenlehre*, s. 76) wskazuje cztery etapy analizy lingwistycznej. Ostatnim, czwartym krokiem metodycznym według tego autora jest określenie gatunku tekstu. Wydaje się jednak, że ten etap badań lingwistycznych pokrywa się już z krytyką formy w metodzie krytyczno-historycznej.

¹⁰ K. B e r g e r, *Exegese des Neuen Testaments. Neue Wege vom Text zur Auslegung (UTB 658)*, Heidelberg 1977, §§ 3-4; E g g e r, *Methodenlehre*, s. 77.

¹¹ W. U l r i c h, *Wörterbuch linguistischer Grundbegriffe*, Kiel³ 1981, s. 138.

pomiędzy znakami i przedmiotami, do jakich te znaki się odnoszą¹². Trzeci etap – to analiza pragmatyczna, zajmująca się dynamiczną funkcją tekstu, czyli jego oddziaływaniem na czytelnika¹³.

Niniejszy artykuł pragnie zademonstrować metodę synchronicznej analizy tekstu na przykładzie przypowieści Mateusza o niemiłosiernym słudze (Mt 18,23-35)¹⁴.

1. ANALIZA SYNTAKTYCZNA

Analiza syntaktyczna obejmuje następujące działania: 1) sporządzenie inwentarza słów obecnych w analizowanym tekście (leksykon) oraz ich form gramatycznych; 2) zbadanie sposobu łączenia słów i zdań; 3) określenie stylu oraz 4) struktury wybranego tekstu¹⁵.

Charakterystyczne słownictwo przypowieści Mt 18,23-35 stanowią następujące słowa i grupy słów:

συνᾶραι – *συναίρειν* – „rozliczyć się”: 2 razy (ww. 23,24);

ἀποδοῦναι – „oddać” i pochodne: 7 razy (ww. 25,26,28,29,30,34);

ὁ δοῦλος – „sługa”: 5 razy (ww. 23,26,27,28,32);

ὁ σύνδουλος – „minister, współsługa”: 4 razy (ww. 28,29,31,32);

ὁ κύριος – „pan”: 5 razy (ww. 25,27,31,32,34);

ὀφειλεῖν – „być winnym”, *ὁ ὀφειλέτης* – „dłużnik”, *τὸ ὀφειλλόμενον* – „dług”: 5 razy (ww. 24,28,29,34);

σπλαγχνισθεῖς – „doznał miłosierdzia”: 1 raz (w. 27);

ἐλεῆσαι – *ἠλέησα* – „zmiłować się”: 2 razy (w. 33).

Charakterystyczne słownictwo pierwszej ewangelii stanowią następujące słowa i zwroty:

συνᾶραι λόγον μετὰ – „rozliczyć się z kimś”: w. 23 (por. 18,24; 25,19);

ταλάντων – „talentów”: w. 24 (por. 25,15-28);

ἐκέλευσεν – *κελεύω* – „polecić, rozkazać”: w. 25 (występuje u Mateusza aż siedem razy);

¹² P e l z, *Linguistik für Anfänger*, s. 222.

¹³ T. A. von D i j k, *Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung (DTV Wissenschaft 4364)*, München 1980, s. 68.

¹⁴ Szczegółową analizę tej przypowieści metodą krytyczno-historyczną oraz badanie jej tekstu i kontekstu przeprowadził J. C z e r s k i, *Miłosierdzie w przypowieści Mateusza o darowaniu długów (Mt 18, 23-35)*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 7(1980) 49-51; t e n ż e, *Miłosierdzie w Ewangelii św. Mateusza. Studium semantyczno-egzegetyczne* (Diecezjalny Instytut Pastoralny, filia KUL w Opolu, Seria: Rozprawy i opracowania, 1), Opole 1986, s. 57-59.

¹⁵ E g g e r, *Methodenlehre*, s. 77-87.

πεσὼν οὖν ὁ δούλος προσεκύνει – „upadłszy więc sługa, oddał pokłon”: w.26 (podobny zwrot również w 2,11 oraz 4,9; czasownik *προσκυνεῶ* występuje w ewangelii Mateusza aż trzynaście razy, gdy u pozostałych synoptyków tylko po dwa razy);

σύνδουλος – „współsługa, minister”: ww. 28,29,31,38 (por. 24,49);

ἐλυπήθησαν σφόδρα – „zasmucili się bardzo”: w. 31 (w Nowym Testamencie tylko u Mateusza: 17,23 i 18,31; zawsze wyraża reakcję wspólnoty);

διεσάφησαν – „opowiedzieli”: w. 31 (jest to określenie typowo Mateuszowe, występuje jeszcze w 13,26);

δοῦλε πονηρέ – „sługa zły”: w. 32-33 (występuje tylko u Mateusza, por. jeszcze 25,26-27);

ὁ πατήρ μου ὁ οὐράνιος – „Ojciec mój niebieski”: w. 35 (tylko w pierwszej ewangelii, por. jeszcze 5,48; 6,14; 15,13; 23,9).

Wiodącą terminologię przypowieści Mt 18,23-35 tworzy grupa słów: „pan”, „sługa”, „dług”, „oddać” oraz „miłosierdzie”.

Podstawową formą gramatyczną jest charakterystyczny dla tekstów narracyjnych aoryst trybu oznajmującego (*aoristus indicativi*), wskazujący na konkretne, chociaż w wypadku przypowieści zmyślane wydarzenie. Występujący w porównaniach i przypowieściach tzw. aoryst gnomiczny może również wyrażać jakąś typową sytuację¹⁶. Obok *aor. ind.* występuje również *aor. participii*, *infinitivi* oraz *imperativi*. Każdy wiersz rozpoczyna się od *participium* + koniunkcja, z wyjątkiem ww. 30,33,35.

Poszczególne elementy tekstu Mt 18,23-35 są bardzo dobrze ze sobą zespolone przez koniunkcję adwersatywną *δέ* (5 razy), kopulatywną *καί* (13 razy), konsekwentno-koordynującą *οὖν* (3 razy)¹⁷ oraz zaimek *αὐτός* (19 razy). Przez koniunkcję *δέ* oraz *οὖν* uzyskujemy następujące połączenie poszczególnych elementów tekstu:

ww. 23+24 (*δέ*)

ww. 24+25 (*δέ*)

ww. 25+26 (*οὖν*)

ww. 26+27 (*δέ*)

ww. 27+28 (*δέ*)

ww. 28+29 (*οὖν*)

ww. 29+30 (*δέ*)

ww. 30+31 (*οὖν*).

¹⁶ F. B l a s s, A. D e b r u n n e r, F. R e h k o p f, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen¹⁵ 1979, s. 268, 272.

¹⁷ Tamże, s. 362-364.

Dotychczasowa analiza tekstu Mt 18,23-35 wskazuje, że stanowi on zwartą jednostkę tematyczną, której poszczególne części dobrze łączą się ze sobą.

Styl przypowieści charakteryzuje inkluzja, jaka odgranicza i zamyka opowiadanie oraz opozycje. Inkluzję stanowią zwroty: *ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν* (w. 23) – *ὁ πατήρ μου ὁ οὐράνιος* (w. 35). Opozycje natomiast dotyczą: relacji pan – sługa; dużego długu (dziesięć tysięcy talentów) i małego długu (sto denarów); postępowania pana wobec dłużnika i dłużnika wobec swego współtowarzysza; miłosierdzia pana (w. 27) oraz jego gniewu (w. 34).

Ostatnim etapem analizy syntaktycznej jest zbadanie struktury tekstu. Lingwistyka biblijna wskazuje szereg środków, przy pomocy których dokonuje się podziału tekstu. W tekstach narratywnych, do jakich należy omawiana przypowieść, są to: następstwo czasowe, zmiana miejsca, konstelacja figur, zmiana osób, rozwój akcji, przejście z mowy bezpośredniej do pośredniej, zmiana tematu, zmiana podmiotu lub orzeczenia, wprowadzenie nowych osób, charakterystyczne cechy stylu, jak: powtórzenia, następstwo słów, chiazmy, często występujące słownictwo w określonych partiach tekstu. Najczęściej poszczególne drobne segmenty tekstu wyznaczają czasowniki¹⁸.

W oparciu o te kryteria można zaproponować następującą makrostrukturę Mt 18, 23-35:

1. Formuła wprowadzająca do przypowieści: 18, 23
2. Pan rozlicza się ze swoim sługą i daruje mu dług: 18, 24-27
3. Sługa rozlicza się ze swoim współsługą i wtrąca go do więzienia: 18, 28-30
4. Świadkowie donoszą panu o tym wydarzeniu: 18, 31
5. Pan ponownie rozlicza się ze swoim sługą i wtrąca go do więzienia: 18, 32-34
6. Konkluzja przypowieści: 18, 35.

Przypowieść można jeszcze podzielić na mniejsze segmenty, czyli określić jej mikrostrukturę:

1. w. 23a Dlatego podobne jest królestwo niebieskie do człowieka króla,
b który chciał rozliczyć się ze swymi sługami.
2. w. 24a Gdy zaś on począł się rozliczać,
b przyprowadzono mu jednego, który był winny dziesięć tysięcy talentów.

¹⁸ B e r g e r, *Exegese*, §4; W. E g g e r, *Faktoren der Textkonstitution in der Bergpredigt*, „Laurentianum”, 19(1978) 184; t e n ż e, *Methodenlehre*, s. 83-84; S t e n g e r, *Biblische Methodenlehre*, s. 47-48.

- w. 25a gdy zaś ten nie miał [z czego] oddać,
b kazał go pan sprzedać,
c i żonę jego
d i wszystko, co ma,
e i [aby w ten sposób] oddał [dług].
- w. 26a Upadłszy więc sługa oddał mu pokłon, mówiąc:
b «Okazaj cierpliwość nade mną,
c a wszystko ci oddam».
- w. 27a Pan zaś wzruszył się miłosierdziem nad owym sługą
b puścił go [wolno],
c a dług mu darował.
3. w. 28a Wyszedłszy zaś ów sługa,
b spotkał [*dostownie*: znalazł] jednego ze swych współsług,
c który był mu winien sto denarów
d i chwyciwszy go dusił, mówiąc:
e «Oddaj coś winien!»
- w. 29a Upadłszy więc jego współsługa,
b zaklinał go mówiąc:
c «Miej cierpliwość nade mną,
d a oddam ci!»
- w. 30a [On] zaś nie chciał,
b lecz odszedłszy wtrącił go do więzienia,
c [do czasu] aż odda dług.
4. w. 31a Współsłudzy jego widząc to, co się stało,
b zasmucili się bardzo
c i odszedłszy donieśli panu ich o wszystkim, co się stało.
5. w. 32a Wówczas wezwawszy go jego pan, mówi do niego:
b «Słudzy złe, cały ów dług podarowałem ci,
c skoro mnie [o to] poprosiłeś.
- w. 33a Czyś i ty nie powinieneś być okazać miłosierdzie twemu
współsłudze,
b podobnie jak ja okazałem miłosierdzie tobie?»
- w. 34a I pan ów rozgniewawszy się
b przekazał go dozorcóm więzienia,
c [do czasu], aż odda cały dług.
6. w. 35a Tak samo uczyni wam Ojciec mój niebieski,
b jeżeli nie podarujecie [przebaczycie] każdy swemu bratu,
c z serc waszych.

2. ANALIZA SEMANTYCZNA

Analiza semantyczna bada znaczenie poszczególnych znaków, słów, zdań i całych tekstów¹⁹ oraz szuka odpowiedzi na pytanie, co określony tekst pragnie wyrazić i jak należy rozumieć poszczególne wyrażenia i zdania, występujące w badanym tekście²⁰. Na analizę semantyczną składają się trzy działania: 1) badanie semantyki tekstu; 2) semantyki słów, pojęć i motywów oraz 3) analiza narratywna badanego tekstu²¹.

Zadaniem semantyki tekstu jest sporządzenie tzw. semantycznego inwentarza, czyli wyodrębnienie wyrażeń i słów o pokrewnym znaczeniu²²; ukazanie semantycznych opozycji oraz zestawienie w grupy linii znaczeniowych i opozycji²³. Natomiast w wypadku dłuższych, zwłaszcza narratywnych tekstów, do jakich należy omawiana przypowieść W. Egger poleca zestawienie według następującego wzoru: co się dzieje – kto jest podmiotem działania – kto lub co jest przedmiotem działania – kiedy – gdzie – dlaczego itp.²⁴ Podobnie formułuje zasady semantyki tekstu obszerniejszych opowiadań H. Langkammer: wymienić osoby – określić ich funkcje – wyodrębnić dialog – sprecyzować końcowy wydzźwięk dialogu – uchwycić parenezę – przeprowadzić porównanie z zasadniczym tematem²⁵.

Inwentarz semantyczny przypowieści Mt 18,23-35 zawiera następujące linie znaczeniowe, czyli grupy o podobnych elementach i opozycjach:

Czasowniki wyrażające ruch: być przyprowadzonym, upadać, oddawać pokłon, odsyłać, wychodzić, odchodzić, wrzucać. Opozycyjne znaczenie mają następujące pary czasowników: być przyprowadzonym – odsyłać; wychodzić (wolno) – wrzucić (do więzienia).

Czasowniki wyrażające wewnętrzną postawę i uczucia: mieć cierpliwość, doznawać miłosierdzia, nie chcieć, zasmucić się, okazać miłosierdzie, rozgniewać się, podarować-przebaczyć. Opozycję natomiast tworzą słowa: okazać cierpliwość – nie chcieć, okazać miłosierdzie – rozgniewać się.

¹⁹ U l r i c h, *Linguistische Grundbegriffe*, s. 138.

²⁰ E g g e r, *Methodenlehre*, s. 92-93; L a n g k a m m e r, *Metodologia*, s. 130.

²¹ E g g e r, *Methodenlehre*, s. 93-133; L a n g k a m m e r, *Metodologia*, s. 131-144.

²² E g g e r, *Methodenlehre*, s. 96. Poszczególne kroki metodyczne semantyki tekstu omawiają: D. M i n g u e z, *Pentecostés. Ensayo de Semiotica narrativa en Hch 2 (Analecta Biblica, 75)*, Roma 1976, s. 73-85; H. J. H a u s e r, *Strukturen der Abschlusszählung der Apostelgeschichte: Apg 28, 16-31 (Analecta Biblica, 86)*, Rom 1979, s. 51-59; A. F o s s i o n, *Leggere le scritture. Teoria e pratica della lettura strutturale*, Torino 1982, s. 67-74.

²³ E g g e r, *Methodenlehre*, s. 98-100.

²⁴ j.w., s. 100.

²⁵ *Metodologia*, s. 135-136.

Kolejne linie znaczeniowe w analizowanej przypowieści tworzą: osoby, ich działania oraz motywy, jakimi się kierują.

Przypowieść wymienia następujące kategorie osób: król – pan; sługa pana; jego współsługa; straż, która przyprowadza dłużnika do pana; współsłudzy – świadkowie wydarzeń; dozorczy więzienia; Ojciec niebieski; odbiorcy przypowieści (bracia). Istotne są tu trzy opozycje: pan – sługa; sługa – współsługa; Ojciec niebieski – odbiorcy przypowieści.

W relacji pan – sługa zachodzą następujące działania:

<u>pan</u>	<u>sługa</u>
domaga się zwrotu długu	nie ma z czego oddać
nakazuje sprzedać dłużnika	prosi o cierpliwość i zwłokę
okazuje miłosierdzie	odchodzi wolno
wzywa sługę ponownie	–
wybuca gniewem	–
wtrąca sługę do więzienia	–

Czynności w relacji sługa – współsługa:

<u>sługa</u>	<u>współsługa</u>
chwycił i dusi współsługę	upada przed nim
domaga się zwrotu długu	prosi o cierpliwość i zwłokę
nie chce wysłuchać	–
odchodzi	–
wtrąca współsługę do więzienia	–

Działanie w relacji Bóg – „brat” (chrześcijanin) przedstawione zostało w formie negatywnej:

<u>Bóg</u>	<u>chrześcijanin</u>
okaże gniew	nie podaruje (przebaczy) swemu bratu

Czwartą relację osobową tworzą: współsłudzy – pan:

<u>współsłudzy</u>	<u>pan</u>
spozstrzegają wydarzenie	–
zasmucili się	–
donoszą panu	–

Analiza semantyczna tekstu Mt 18, 23-35 prowadzi do wniosku, że centralną ideą tej przypowieści jest miłosierdzie.

Aby z kolei stwierdzić, jakie cechy składają się na treść pojęcia miłosierdzia w omawianej przypowieści należy przeprowadzić semantyczną analizę tego słowa. Semantyka słów, pojęć, motywów i pól słownych ma na celu

stwierdzenie, co wyrażają one w konkretnym kontekście²⁶. O znaczeniu określonego pojęcia decyduje kontekst.

W analizowanej przypowieści przedmiotem miłosierdzia jest osoba, jaka znajduje się w pozycji niższej, zależnej, w sytuacji skrajnej potrzeby i sama nie może sobie pomóc. Jest zależna od drugiej osoby. Działanie osoby znajdującej się w pozycji przewagi jest wolne. Może ona chcieć lub nie chcieć pomóc. Pojęcie miłosierdzia posiada tu trzy cechy pozytywne: współczucie, cierpliwość i działanie, polegające na przebaczeniu (darowaniu) oraz cechą negatywną: jest nią opozycją do gniewu²⁷.

Analiza semantyczna pojęcia miłosierdzia w przypowieści Mt 18,23-35 nie daje jednak odpowiedzi na pytanie, jaką treść posiada to pojęcie w ewangelii Mateusza, w ewangeljach, w Nowym Testamencie, czy w ogóle w Piśmie św. Aby ustalić cechy pojęcia miłosierdzia w jakiejś księdze Pisma św., czy w całej Biblii należy przeprowadzić analizę semantyczną badanego słowa. Znaczenie bowiem każdego terminu zależy od kontekstu oraz jego funkcji w określonej epoce i środowisku²⁸.

3. ANALIZA PRAGMATYCZNA

Zadaniem języka i tekstu pisanego jest komunikacja. Język skierowany jest na odbiorcę, pragnie przekazać jakąś informację. Funkcje komunikatywne języka bada analiza pragmatyczna tekstu²⁹.

Analiza pragmatyczna tekstu zajmuje się dynamiczną funkcją tekstu, to znaczy stara się podać wskazówki postępowania oraz bada ukierunkowanie czytelnika przez określony tekst³⁰, inaczej: analiza pragmatyczna dąży do odkrycia intencji tekstu i szuka odpowiedzi na pytanie dlaczego i po co określony tekst został zredagowany³¹. W tym celu należy zbadać o jaką

²⁶ Następujące opracowania stanowią podstawową literaturę do semantyki słów: R. B a r t h e s, *Elementi di semiologia*, Torino 1966; G. H. B l a n k e, *Einführung in die semantische Analyse*, München 1973; B. S o w i n s k i, *Textlinguistik. Eine Einführung*, Stuttgart 1983; E g g e r, *Methodenlehre*, s. 110-119; L a n g k a m m e r, *Metodologia*, s. 137-139.

²⁷ C z e r s k i, *Miłosierdzie w ewangelii św. Mateusza*, s. 63-64.

²⁸ Semantyczną analizę idei miłosierdzia w ewangelii Mateusza przeprowadził J. C z e r s k i, *Miłosierdzie w ewangelii św. Mateusza*.

²⁹ P e l z, *Linguistik*, s. 221-222.

³⁰ v o n D i j k, *Textwissenschaft*, s. 68; E g g e r, *Methodenlehre*, s. 134; L a n g k a m m e r, *Metodologia*, s. 141.

³¹ Podstawową literaturę na temat analizy pragmatycznej tekstu stanowią następujące opracowania: D. B r e u e r, *Einführung in die pragmatische Texttheorie* (UTB 106), München 1974; F. A. L e o n i, M. R. P i g l i a s c o, *Retorica e scienze del linguaggio*, Roma 1979; H.F.

funkcję języka (*Sprechakt*) chodzi, jakie cele miał autor, w jaki sposób posługuje się on środkami mowy, aby obudzić w czytelniku określone reakcje. Współczesna pragmatyka wypracowała szereg wskazówek, przy pomocy których można zrozumieć intencje tekstu. Spośród wielu tego typu wskazówek, jakie proponują językoznawcy do tekstu biblijnego najbardziej odnoszą się następujące³²:

1) Ustalenie kontekstu sytuacyjnego³³.

2) Występowanie trybu rozkazującego (*imperativus*). Forma rozkazująca w szczególności określa sposób myślenia i postępowania³⁴.

3) Przedstawiona przez autora skala wartości oraz ocena postępowania osób. Najłatwiej odczytać intencje tekstu, gdy autor stawia postępowanie jakiejś osoby za przykład.

4) Dynamiczna funkcja opowiadań, to znaczy przedstawienie przez autora problemu w taki sposób, że odbiorca tekstu sam może łatwo stąd wywnioskować, jak powinien postępować³⁵.

5) J. Habermas i N. Luhmann³⁶ podają listę różnych funkcji języka, przy pomocy których można zrozumieć oddziaływanie tekstu (*Wirkabsicht des Textes*)³⁷. Są to:

a) opisać, powiadomić, opowiedzieć, informować, zauważyć, sprzeciwić się;

b) potwierdzić, zapewnić, twierdzić, zaprzeczyć, kwestionować;

c) objawić, odślonić, wydać, przyznać, przedstawić (w olśniewającym świetle), wyprzeć się;

P l e t t, *Textwissenschaft und Textanalyse* (UTB 328), Heidelberg² 1979; B. S c h l i e b e n - L a n g e, *Linguistische Pragmatik* (UTB 198), Stuttgart² 1979; H. S c h w e i z e r, *Metaphorische Grammatik. Wege zur Integration von Grammatik und Textinterpretation in der Exegese*, St. Ottilien 1981; A. A k m a j i a n, R. A. D e m e r s, R. M. H a r n i s h, *Linguistica. Introduzione al linguaggio e alla comunicazione*, Bologna 1982; E. A r e n s, *Kommunikative Handlungen. Die paradigmatische Bedeutung der Gleichnisse Jesu für eine Handlungstheorie*, Düsseldorf 1982; R. M e y n e t, *Initation à la rhétorique biblique*, Paris 1982; E g g e r, *Methodenlehre*, s. 133-146; L a n g k a m m e r, *Metodologia*, s. 141-144.

³² Skrócony sposób toku postępowania podaje W. Egger, *Methodenlehre*, s. 142. Por. także B r e u e r, *Einführung*, s. 212-220.

³³ R. L a c k, *Lecture strutturaliste dell'antico testamento*, Roma 1978, s. 25-28; E g g e r, *Methodenlehre*, s. 137.

³⁴ H. W e i n r i c h, *Textgrammatik der französischen Sprache*, Stuttgart 1982, s. 213.

³⁵ E g g e r, *Methodenlehre*, s. 140-141.

³⁶ *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie – Was leistet die Systemforschung?*, Frankfurt am Main 1971, s. 109-113.

³⁷ Por. również E g g e r, *Methodenlehre*, s. 141; L a n g k a m m e r, *Metodologia*, s. 142-143.

d) rozkazać, zażądać, wezwać, prosić, domagać się, pragnąć, napominać, zezwalać, radzić, ostrzegać, pocieszać, wahać się, obiecywać, uzgodnić, usprawiedliwiać się, proponować;

e) pozdrawiać, życzyć, dziękować³⁸.

Przypowieść Mt 18,23-35 oddziałuje na odbiorcę przede wszystkim przy pomocy obrazów. Przedstawia ona dwóch dłużników, których określa terminem *σύνδουλοι* – „współśludzy”. W ówczesnej terminologii hellenistycznej słowo to oznaczało wysokich urzędników państwowych, zarządców prowincji, ministrów³⁹. Natomiast w słownictwie Mateusza termin ten ma sens eklezjalny, określa uczniów Jezusa⁴⁰. Są to zatem dwie osoby tej samej kategorii socjalnej, a więc równi sobie partnerzy. Nierówne są natomiast ich długi. Pierwszy dłużnik jest winien dziesięć tysięcy talentów, drugi – nieproporcjonalnie mniej, bo tylko sto denarów. Dług pierwszego ministra jest tak duży, że wydaje się nieprawdopodobny⁴¹. Kiedy dłużnik prosi króla o odroczenie terminu płatności, czytelnik musi się zapytać, czy to ma w ogóle sens, skąd minister weźmie tak olbrzymią sumę, aby ją zwrócić swemu panu. Zaskakującym momentem jest następnie informacja narratora przypowieści, że król wspaniałomyślnie darował swemu ministrowi cały dług, kierując się miłosierdziem. Niezrozumiałe psychologicznie dla czytelnika jest zachowanie się ministra wobec swego współministra. Powinien on bowiem przeżywać euforię po spotkaniu z królem i okazać również miłosierdzie swemu koledze, zwłaszcza, że w tym wypadku chodzi o śmiesznie małą sumę. Brutalne zachowanie się ministra, który nie potrafił naśladować gestu swego zwierzchnika, jest psychologicznie niezrozumiałe. Przypowieść stawia postępowanie króla jako wzór postępowania dla ministra i czytelnika. Istotą tego postępowania jest miłosierdzie, jakie polega na darowaniu i przebaczeniu. Minister nie potrafił zrozumieć gestu swego pana i nie naśladował go, czytelnik natomiast powinien odczytać postępowanie króla, jako wzór zachowania się w relacjach społecznych.

Taki sposób oddziaływania tekstu przypowieści wydaje się odbiorcy logiczny i zrozumiały, gdy tekst przypowieści interpretuje się wyłącznie synchronicznie. Analiza diachroniczna może podważyć zasadność tego toku analizy pragmatycznej. W czasach Chrystusa bowiem praktyka ściągania

³⁸ H. P e l z (*Linguistik*, s. 233) podaje w wątpliwość tę listę twierdząc, że możliwe są również inne.

³⁹ C z e r s k i, *Miłosierdzie w przypowieści Mateusza o darowaniu długów*, s. 51.

⁴⁰ T e n ż e, *Miłosierdzie w ewangelii św. Mateusza*, s. 124.

⁴¹ Dla porównania, roczny dochód Salomona miał wynosić 666 talentów (1 Krl 10,14), a Heroda – a więc w czasach współczesnych Chrystusowi – 900 talentów. Por. C z e r s k i, *Miłosierdzie w ewangelii św. Mateusza*, s. 59.

długów i kary więzienia dla dłużników były powszechnie stosowane. Z punktu widzenia prawa minister postąpił legalnie, gdyż miał prawo domagać się zwrotu długu i stosować przyjęte w tym czasie metody prawne jego ściągania. Poza tym król nie uzależniał swego gestu od przyszłego postępowania ministra – dłużnika.

Wyniki dotychczasowej analizy pragmatycznej tekstu Mt 18,23-35 potwierdza badanie funkcji języka (*Sprechakt*) według metody J. Habermasa: ostrzegać, rozkazywać. W w. 35 czytelnik znajduje skierowane bezpośrednio do siebie ostrzeżenie, przed naśladowaniem postępowania niemiłosiernego ministra oraz imperatyw nakazujący przebaczać: *Tak samo i Ojciec mój niebieski uczyni, jeżeli nie przebaczyście każdy swemu bratu ze serc waszych.*

Przeprowadzona wyżej analiza lingwistyczna przypowieści Mt 18,23-35 wykazuje, że metoda synchroniczna dokładniej i głębiej zajmuje się tekstem biblijnym, bada szczegółowo jego poszczególne elementy i zmusza do osobistych, praktycznych refleksji. Słabą jej stroną są zbyt skomplikowane i wymagające żmudnych dociekań analizy oraz zupełne pominięcie perspektywy historycznej. Pisma św., a zwłaszcza ewangelii nie można zrozumieć, jeżeli potraktuje się je wyłącznie jako dzieło literackie, które powstało w jednym czasie i nie ma za sobą żadnej historii. Stąd nie można w egzegezie pominąć metod diachronicznych. Analiza lingwistyczna uzupełnia i ubogaca metody krytyczno-literackie. Jest szczególnie pomocna przy krytyce literackiej, krytyce formy (*Formgeschichte*) i krytyce redakcji. W badaniach krytyczno-literackich wskazuje kontekst, pozwala stwierdzić jednolitość tekstu oraz określić jego budowę (strukturę); krytykę formy wspomaga w badaniach nad gatunkiem, a krytykę redakcji w badaniach nad pracą redakcyjną autora oraz jego intencjami teologicznymi. Trudno natomiast stwierdzić z całą pewnością, czy analiza lingwistyczna powinna poprzedzać badania krytyczno-literackie. Wydaje się jednak, że jest logiczniej zaczynać egzegezę tekstu od badań synchronicznych.